

УДК 338.43:338.1:633.1

РОЛЬ НАСІННИЦТВА В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

П. Березівський, д. е. н., професор,

Д. Малаховський, асистент

Львівський національний аграрний університет

Березівський П., Малаховський Д. Роль насінництва в підвищенні ефективності зерновиробництва

Проведено аналіз ефективності виробництва зерна у Львівській області, встановлено вплив витрат на насіння на економічну ефективність виробництва зернових культур, визначено можливі резерви підвищення урожайності за рахунок якості посівного матеріалу.

Ключові слова: ефективність виробництва, рівень рентабельності, урожайність, зерновиробництво, насінництво зернових культур, витрати на насіння.

Berezivskyy P., Malakhovskyy D. A role of seed-grower in increase of efficiency of grain-production

The analysis of efficiency of production of grain is conducted in the Lviv area, influence of seed costs on economic efficiency of production of grain-crops, possible backlogs of increase of the productivity are certain due to quality of sowing material.

Key words: efficiency of production, level of profitability, productivity, grain-production, seeds grain-ing of grain crops, seed costs.

Березивский П., Малаховский Д. Роль семеноводства в повышении эффективности зернопроизводства

Проведен анализ эффективности производства зерна во Львовской области, установлено влияние расходов на семена на экономическую эффективность производства зерновых культур, определены возможные резервы повышения урожайности за счет качества посевного материала.

Ключевые слова: эффективность производства, уровень рентабельности, урожайность, зернопроизводство, семеноводство зерновых культур, расходы на семена.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів розвитку економіки особливо важливого значення набувають питання, пов'язані з нарощуванням обсягів виробництва зернових культур, що зумовлено постійно зростаючою потребою в зерні внаслідок стрімкого збільшення кількості населення світу. Особливу роль у світовому виробництві зерна та формуванні продовольчої безпеки займатиме Україна, оскільки наша держава має значні запаси чорноземів, сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку зерновиробництва та економічно вигідне геополітичне розташування. В умовах гострого дефіциту зерна для людської цивілізації Україна, незважаючи навіть на зменшення населення нашої країни, буде змушена нарощувати обсяги його виробництва внаслідок міжнародних зобов'язань, зокрема з боку СОТ, яка у свою чергу вимагатиме

збільшення обсягів виробництва зернових культур у країнах – членах цієї організації, з метою забезпечення продовольчої безпеки в інших країнах.

Тому сьогодні для України першочерговим завданням повинен бути пошук науково обґрунтованих шляхів підвищення ефективності виробництва зернових культур на основі інтенсифікації виробничих процесів у зерновому господарстві, що в кінцевому підсумку повинно проявлятися у підвищенні врожайності та покращанні якісних параметрів виробленої продукції. Адже який зміст сьогодні нарощувати валові збори зерна за рахунок екстенсивного ведення господарства, не забезпечуючи при цьому належного рівня рентабельності й прибутковості зернової галузі? Саме тому особливій уваги сьогодні потребує галузь насінництва зернових культур, від ефективності функціонування якої залежить здійснення со-

ртозаміни та сортооновлення посівного матеріалу, що істотно впливає на якість виробленого зерна та рівень урожайності зернових культур.

У ринкових умовах господарювання товар “насіння” виступає як специфічний наукоємний та інноваційний продукт сільськогосподарського виробництва, оскільки несе в собі потенціал росту ефективності виробництва. Вченими підраховано, а світовою практикою доведено, що врожаї та валові збори зерна на 25-30% можна підвищити за рахунок якості посівного матеріалу.

Головне завдання насінництва в теперішніх умовах розвитку зерновиробництва повинно полягати передусім у забезпеченні товаровиробників зерна високоякісним посівним матеріалом у відповідних обсягах, без якого неможливий процес відтворення зерновиробництва. Відповідно до програми “Зерно України – 2015” українськими вченими передбачено у 2015-2017 рр. збільшити виробництво зерна до 71-80 млн т. За прогнозними розрахунками, досягнувши такого обсягу виробництва, Україна зможе повністю забезпечити свої внутрішні потреби і водночас більш ніж удвічі збільшити експорт зерна на світовий ринок. Досягти вищезазначених результатів, забезпечивши при цьому високу ефективність виробництва, без якісного посівного матеріалу практично неможливо. Тому доцільно провести оцінку впливу витрат на насіння на економічну ефективність виробництва зернових культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, пов’язані з функціонуванням зернового господарства, підвищенням ефективності зерновиробництва та галузі насінництва зернових культур, ґрунтовно досліджувались у працях багатьох українських учених: В.Я. Амбросова, П.С. Березівського, В.М. Ганганова, М.В. Зубця, П.М. Макаренка, Б.Я. Панасюка, П.Т. Саблука, Б.К. Супіханова, Г.В. Черевка, С.М. Чмиря та інших [1–12]. У наукових дослідженнях проводився аналіз різних аспектів становлення й розвитку зерновиробництва, здійснено оцінку інтенсифікації його галузей у різні періоди, запропоновано теоретико-практичні рекомендації з удосконалення рівня господарювання у цій сфері АПК.

Інтенсифікація виробництва на інноваційній основі, на думку професора О.Ю. Єрмакова, виступає одним із пріоритетних напрямів розвитку зернового господарства і спрямована

насамперед на підвищення врожайності зернових культур через використання високопродуктивних сортів, удосконалення культури землеробства, застосування науково обґрунтованих норм добрив у системі сівозмін, високоякісне і своєчасне виконання всіх технологічних операцій [5, с. 133].

Іванько А.В. та Локоть О.Ю. на основі проведених досліджень доводять, що, незважаючи на скрутний економічний стан сільськогосподарських підприємств, сортозаміна і сортооновлення сільськогосподарських культур є одним із найпоширеніших напрямів інноваційної діяльності [7, с. 93].

Як зазначалось на зборах науковців УААН, у 2008 році, коли в Україні було досягнуто найбільших валових зборів зернових за всю історію розвитку зерновиробництва України – 53,3 млн тонн, чинник сорту та високоякісного насіння відіграв важливу роль в одержанні урожаю зерна. Цю позицію відстоює В.М. Соколов, зокрема він акцентує свою увагу на тому, що сорт та насіння стають найефективнішим інструментом інтенсифікації сільгоспвиробництва, особливо в нинішніх умовах [9, с. 131].

Впровадження високоефективних сортів і повноцінного насіння належить до найбільш ефективних засобів підвищення врожайності та поліпшення якості зерна. Це – економічно вигідний шлях нарощування валових зборів та зниження собівартості виробництва зерна [12, с. 178].

Інші дослідники проблем, пов’язаних з підвищенням ефективності галузі насінництва зернових культур, зокрема В.Я. Амбросов та Н.Ю. Єгорова, акцентують на тому, що центральною ланкою в інноваційній програмі для розвитку зернового господарства є селекція і сортооновлення зернових культур, створення такої системи насінництва, яка б забезпечила найефективніше використання потенціалу вітчизняних сортів, підвищуючи їх конкурентоспроможність [2, с. 27]. Вони доводять, що однією з основних причин недостатнього рівня виробництва зерна й підвищення його ефективності є те, що останніми роками значна кількість агроформувань, внаслідок незадовільного фінансового стану, не змогли використати високоякісне насіння, що стримувало сортозаміну й сортооновлення [1, с. 80].

Однак, незважаючи на різноманітні підходи до висвітлення окресленої тематики в нау-

кових працях, актуальними на сьогодні залишаються питання, пов'язані з подальшою стратегією розвитку зернового господарства, визначенням основних чинників впливу на інтенсифікацію галузі та підвищення ефективності виробництва зерна, зокрема за рахунок якості посівного матеріалу.

Постановка завдання. Автори ставлять завдання провести оцінку сучасного стану ефективності зерновиробництва та визначити вплив витрат на насіння, як одного з чинників інтенсифікації, на економічну ефективність виробництва зернових культур.

Виклад основного матеріалу. Україна завжди була і є зерною державою, оскільки у нашій країні зернові культури у структурі посівних площ протягом тривалого історичного періоду займають фактично половину орних земель і приносять левову частку доходу сільськогосподарським виробникам. Так, у 1985 році частка зернових у загальній площі посіву становила 49,2%, 1990 – 45, 2000 – 50, а у 2010 році – 56%. Незважаючи на те, що посівні площі в країні за 1990–2010 роки зменшились на 16,8% (в основному за рахунок зменшення виробництва кормових культур), площі зернових за цей період зросли на 3,5%.

У 2010 році валовий збір зернових становив 39270,9 тис. тонн, що на 23% менше валового збору, досягнутого у 1990 році. Головною причиною зменшення обсягів виробництва зерна є різке зниження урожайності внаслідок значного зменшення внесення мінеральних і повної відсутності органічних добрив. У 2010 році під посіви зернових та зернобобових культур у розрахунку на 1 га посівної площі обсяги внесення мінеральних добрив порівняно з 1990 роком скоротилися на 52,3%, органічних – на 93,8%, і, як наслідок – урожайність зернових за досліджуваній період скоротилась на 23,4%.

Незначне розширення посівних площ, істотне зменшення урожайності зерна, скорочення внесення поживних речовин та погіршення якості посівного матеріалу призвели до ведення зерновиробництва на екстенсивній основі, що у свою чергу можна вважати однією з основних причин зниження економічної ефективності виробництва практично всіх зернових культур.

Універсальним показником економічної ефективності, який широко застосовується в оцінці результатів діяльності сільськогоспо-

дарських підприємств, є коефіцієнт рентабельності. Універсальність цього показника характеризується його зручністю в проведенні порівняльного аналізу економічної ефективності як виробництва окремого виду продукції, так і підприємницької діяльності загалом. Коефіцієнт рентабельності допомагає оцінити динамічні зміни економічної ефективності у часовому вимірі.

Як показує аналіз, виробництво зерна в Україні завжди було високоефективною галуззю АПК. Рентабельність виробництва в 1980 році становила 64,8%; 1985 – 91,4%; 1990 – 275,1%, 2007 – 28,7%, а у 2010 році лише 13,9%.

Підтвердженням зміни ефективності є рис. 1, на якому досить чітко видно відмінні тенденції щодо зростання собівартості продукції, певної зміни ціни реалізації та серйозного коливання рівня рентабельності виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області.

Аналіз економічної ефективності показує, що собівартість реалізації має чітку тенденцію до зростання. У 2010 році собівартість 1 ц реалізованого зерна становила 121,37 грн, що на 120,5% більше порівняно з 2005 роком. Аналогічно до собівартості змінюється й ціна продукції, оскільки існує попит, але зростання ціни продукції відбувається повільніше порівняно зі зростанням собівартості. Середня ціна реалізації зернових в області у 2010 році порівняно з 2005 роком зросла на 125,1% і становила 126,81 грн/ц. Зростання собівартості одиниці продукції за цей період на 1,3% випереджає зростання ціни, відповідно результатом цього є зменшення суми прибутку та рентабельності виробництва зерна.

Ті зміни, які відбуваються на ринку, кон'юнктура ринку, зростання собівартості продукції значно швидше, порівняно з ціною реалізації, призвели до того, що рентабельність виробництва зменшилась у 2010 році до 4,5%. Водночас треба зазначити, що зерно є єдиним видом продукції, який був рентабельним практично протягом усього досліджуваного періоду, за винятком 2006 року. Усе це вказує на те, що є добрі перспективи для дальшого розвитку зерновиробництва і відповідно перспективи для господарств, які займаються виробництвом насіння цієї продукції.

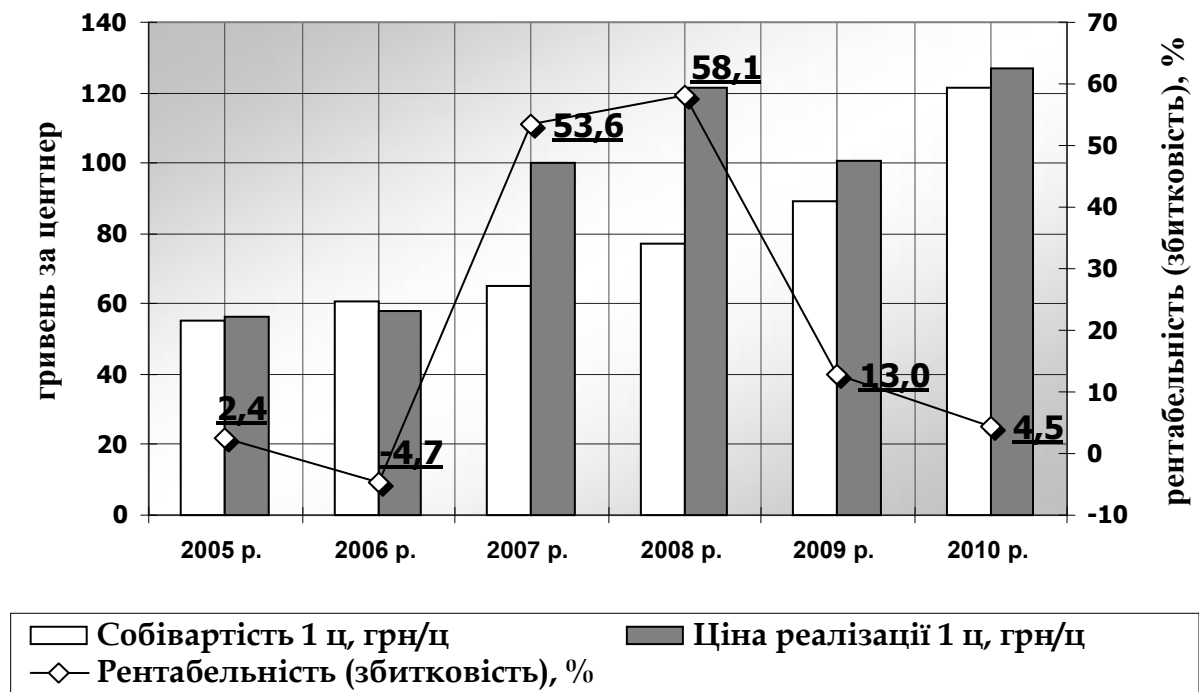

Рис. 1. Динаміка ефективності виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області*.

* Власні розрахунки за даними Головного управління статистики у Львівській області (ф. 50–сг зведена за 2005 – 2010 рр.).

Зміна собівартості продукції зумовила потребу в оцінці витрат на її виробництво. Зокрема, у процесі аналізу встановлено, що найбільше в структурі собівартості витрат займають матеріальні витрати – витрати на мінеральні добрива – 28,0%, насіння – 12,8%, нафтопродукти – 12,3%.

Стає очевидним, що, якщо вдасться зекономити витрати на насіння, за умови того, що це дозволить підвищити відповідний урожай, це дасть змогу в цілому зменшити собівартість зерна, а відповідно й зробити ціни на зерно конкурентоспроможними, що в кінцевому підсумку забезпечить прибутковість зернових господарств.

Для підтвердження впливу витрат на насіння на ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області, ми згрупували господарства за витратами на насіння в розрахунку на 1 гектар посіву (див. табл.).

Як видно з даних таблиці, сільськогосподарські підприємства області мають різні витрати на насіння, що пов'язано передусім із фінансовими можливостями зерновиробни-

ків здійснювати посів високоякісним кондиційним насінням. Ці розрахунки повинні підтвердити, чи посіви кондиційним насінням забезпечують підвищення ефективності виробництва, чи ні. Для цього порівнюються між собою п'ять груп господарств з різними витратами на насіння.

Можна зазначити, що із зростанням витрат на насіння практично змінюються всі економічні показники виробництва зернової продукції, зокрема спостерігається чітка тенденція до підвищення урожайності, водночас знижується собівартість виробництва продукції, головним чином за рахунок підвищення урожайності. Урожайність зернових культур у п'ятій групі господарств з найбільшими видатками на насіння становить 33,1 ц/га, що на 18,2% більше від середньої урожайності.

У свою чергу собівартість одиниці продукції знижується пропорційно до підвищення врожайності. У п'ятій групі господарств собівартість 1 центнера реалізованого зерна менша проти першої групи на 14,9%, проти другої та третьої груп – на 8,8 та 6,4% відповідно.

Таблиця

Вплив витрат на насіння на економічну ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області у 2010 році

Показник	Вартість витрат на насіння, грн/га					Всього
	I гр. до 150	II гр. 151-250	III гр. 251-350	IV гр. 351-450	V гр. від 451	
Кількість підприємств	23	46	35	24	18	146
Площа посіву, га	5478	32559	11265	19076	26620	94998
у т. ч.						
- на 1 господарство, га	238	708	322	795	1479	651
Валовий збір, ц	113045	760882	287157	620646	881750	2663480
в т. ч.						
- на 1 господарство, ц	4915	16541	8204	25860	48986	18243
Урожайність, ц/га	20,6	23,4	25,5	32,5	33,1	28,0
Затрати виробництва, тис. грн	15362,8	95601,9	34627,5	70133,6	101005,5	316731,3
у т. ч.						
- на 1 га, грн	2804,45	2936,27	3073,90	3676,54	3794,35	3334,08
- на 1 ц, грн	135,90	125,65	120,59	113,00	114,55	118,92
Обсяг реалізації, ц	100700	694357	195040	560032	769302	2319431
Собівартість реалізації, тис. грн	13719,0	88233,1	24156,0	66236,8	89169,4	281514,3
Виручка від реалізації, тис. грн	13367,3	88667,9	24223,6	69525,8	98347,9	294132,5
Собівартість 1 ц, грн	136,24	127,07	123,85	118,27	115,91	121,37
Ціна реалізації, грн/ц.	132,74	127,70	124,20	124,15	127,84	126,81
Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн	-351,7	434,8	67,6	3289,0	9178,5	12618,2
у т. ч.						
- на 1 га, грн	-64,20	13,35	6,00	172,42	344,80	132,83
- на 1 ц, грн	-3,11	0,57	0,24	5,30	10,41	4,74
Рівень товарності, %	89,1	91,3	67,9	90,2	87,2	87,1
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-2,6	0,5	0,3	5,0	10,3	4,5

* Власні розрахунки за даними господарств (ф. 50-сг).

Досліджувані господарства з виробництва зернових культур характеризуються також відмінностями в ціні реалізації і розмірами виробництва. Тож важливим чинником, який впливає на економічну ефективність та визначає рівень рентабельності виробництва, окрім урожайності та собівартості, є ціна реалізації виробленої продукції.

Підвищення ціни реалізації не завжди сприяє підвищенню прибутковості зерновиробництва. Це добре видно з таблиці, де найвища ціна реалізації спостерігається у малотоварних господарствах із середньою площею посіву 238 гектарів, які у 2010 році зазнали збитків. Вища ціна пояснюється тим, що малотоварні підприємства шукають варіанти, як вигідніше продати вироблену продукцію, оскільки мають набагато меншу партію зерна, яку легше реалізувати відповідним клієнтам. А крупні господарства із великими обсягами виробництва традиційно реалізують свою продукцію через біржі на елеватори або через певних посередників, тому, крім ціни реалізації, вони змушені орієнтуватись на те, щоб продати всю партію товару. Тобто малотоварні господарства основну увагу звер-

тають на ціну реалізації, а крупні підприємства на те, як збути вироблену продукцію.

Звідси, ті господарства, які мають незначні площі посіву, менше уваги приділяють насінництву зернових культур, відповідно у них спостерігається нижча урожайність, а великотоварні господарства, у яких більші посівні площі, здійснюють посіви високоякісним насінним матеріалом (переважно базовим або сертифікованим насінням 1-го року), відповідно мають вищі показники урожайності, що у свою чергу зумовлює менші затрати виробництва на одиницю продукції (виробничу та повну собівартість) і вищий рівень рентабельності виробництва. Тобто витрати на посівний матеріал є економічно доцільними і, крім підвищення економічної ефективності виробництва (підвищення урожайності та зниження собівартості), істотно впливають на якісні характеристики виробленої продукції.

Більш докладно вплив витрат на посівний матеріал на собівартість та урожайність зернових культур відображено на рис. 2, з якого добре видно залежність собівартості та урожайності виробництва зернових культур від витрат на насіння в розрахунку на 1 га посіву.

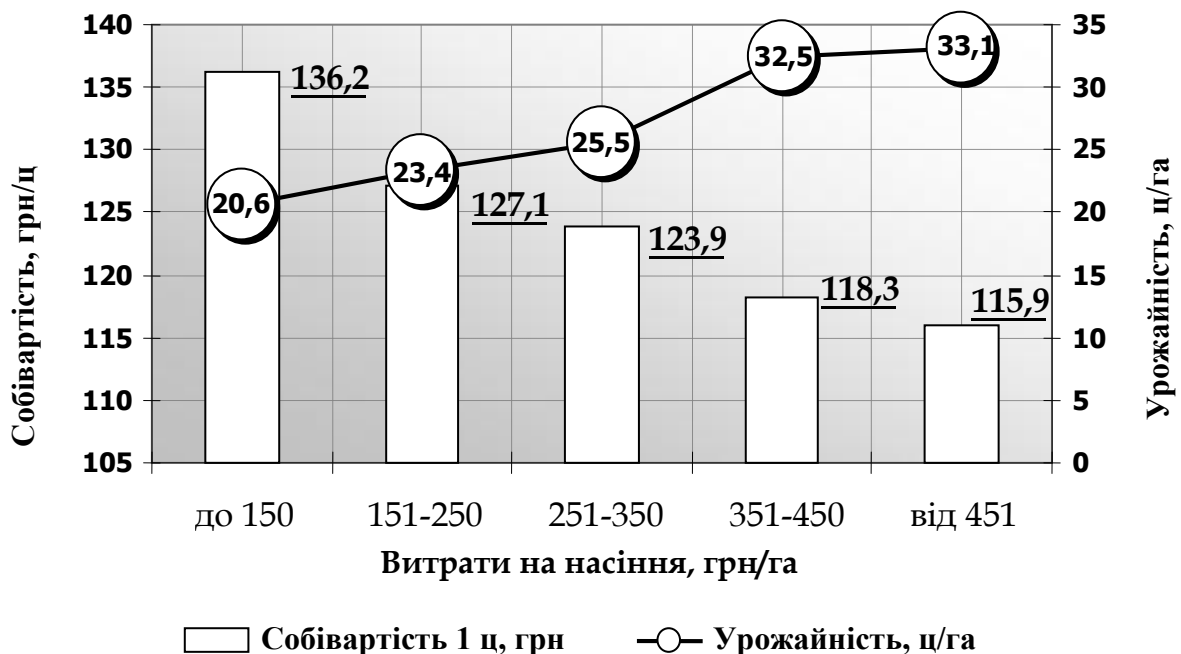

Рис. 2. Вплив витрат на насіння на урожайність та собівартість виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області у 2010 році*.

*Власні розрахунки за даними господарств (ф. 50-сг).

Цим графіком ми підтверджуємо, що із зростанням витрат на насіння на одиницю площі показники урожайності зростають, а показники собівартості відповідно зменшуються.

На основі розрахунків нами встановлено аналітичний вплив вартості витрат на посівний матеріал на показники економічної ефективності, зокрема, використовуючи стандартну комп'ютерну програму (Microsoft Excel), визначено вплив вартості витрат на насіння на 1 гектар, як один з основних показників, який дозволяє визначити статистика, що впливає на урожайність зернових культур, яка у свою чергу формує інші показники ефективності, такі як собівартість продукції та рентабельність виробництва. Для розрахунку взято 146 сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом зернових культур у Львівській області.

У результаті проведеного аналізу отримано рівняння

$$\bar{y}_x = 7,7191 + 0,0485x.$$

Знайдений коефіцієнт кореляції, що дорівнює 0,6456, вказує на достатньо високу тісноту зв'язку та на достатньо високий вплив витрат на посівний матеріал на урожайність зернових культур. На основі коефіцієнта детермінації, який дорівнює 0,4168, можна зробити висновок, що фактично майже 42%

урожайності зернових культур формується лише за рахунок якості насіннєвого матеріалу. Водночас це рівняння дає змогу зазначити, що із зростанням затрат на 1 гектар на насіння на 1 грн урожайність зернових культур підвищується на 4,8 кг, що є достатньо серйозним явищем і вказує на те, що цьому чиннику зернові господарства повинні приділяти особливу увагу.

Висновки. З викладеного можна зробити висновок, що всупереч твердженням про високу родючість українських чорноземів, урожайність зернових культур за досліджуваній період значно нижча від рівня урожайності, досягнутого в передових країнах світу. Це призводить до підвищення виробничих витрат та до зниження рівня рентабельності виробництва зерна. Однією з головних причин зниження урожайності зернових, внаслідок погіршення фінансового стану зерновиробників, є здійснення посіву низькоякісним насінним матеріалом.

За рахунок цього чинника можна формувати 42% приросту урожайності зерна. Проте виробництво зернових у більшості сільськогосподарських підприємств є рентабельним, що вказує на добрі перспективи для виробників зерна в майбутньому за умови використання високоякісного насіння зернових культур.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Амбросов В. Витрати та ціни при виробництві оригінального й елітного насіння зернових колосових культур / Володимир Амбросов, Наталія Єгорова // *Економіка АПК*. – 2008. – № 7. – С. 80-86.
2. Амбросов В. Ринок насіння зернових культур / Володимир Амбросов, Наталія Єгорова // *Економіка АПК*. – 2010. – № 10. – С. 27-31.
3. Березівський П. С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П. С. Березівський, Н. П. Особа, З. П. Березівський // *Економіка АПК*. – 2009. – № 6. – С. 18-25.
4. Ганганов В. М. Формування зернового комплексу регіону / Ганганов В. М. – К. : Ін-т проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України, 2008. – 311 с.
5. Єрмаков О. Ю. Інтенсифікація виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах на інноваційній основі / О. Ю. Єрмаков, Г. М. Саранчук // *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. – 2010. – Вип. 151, ч. 1. – С. 133-141.
6. Зубець М. В. Нарощування виробництва зерна потребує його розумного використання / М. В. Зубець, Б. Я. Панасюк // *Вісник аграрної науки*. – 2009. – № 4. – С. 5-9.
7. Іванько А. В. Формування інноваційної моделі розвитку насінництва на Чернігівщині / А. В. Іванько, О. Ю. Локоть // *Економіка АПК*. – 2008. – № 11. – С. 92-96.
8. Макаренко П. М. Ринок зерна і регіональне зерновиробництво : монографія / П. М. Макаренко, О. С. Сиченко. – Дніпропетровськ : Герда, 2007. – С. 188.
9. Соколов В. М. Сорт і насіння – найефективніший засіб інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах / В. М. Соколов // *Посібник українського хлібороба*. – 2009. – С. 131-133.

10. Супіханов Б. К. Світовий та регіональний ринок пшениці / Б. К. Супіханов // *Економіка АПК*. – 2010. – № 8. – С. 129-135.
11. Чмирь С. М. Напрями підвищення ефективності зерновиробництва / С. М. Чмирь // *Економіка АПК*. – 2006. – № 8. – С. 21-24.
12. Чмирь С. М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні / С. М. Чмирь. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2004. – 292 с.

